

УДК 929.6 : 061.2 (091) + 796

АТРИБУТИКА СПОРТИВНОГО ТОВАРИСТВА “УКРАЇНА”**Андрій СОВА**Львівський державний університет фізичної культури,
кафедра гуманітарних дисциплін

У статті¹ досліджено атрибутику львівського спортивного товариства “Україна”. Звернена увага на використанні організацією емблеми, печаток, відзнак, марок, червоно-чорних кольорів. Завдяки документам Державного архіву Львівської області спростовано низку необґрунтованих тверджень, які поширені в сучасній українській історіографії.

Ключові слова: Львів, спортивне товариство “Україна”, символіка, печатки, емблема, марки, відзнаки.

У 2011 р. минуло 100 років від дня заснування спортивного товариства “Україна”. Завдяки невтомній праці Івана Боберського, Степана Гайдучка, Гриця Лучаківського, Василя Палієва, Матвія Яворського 22 вересня 1911 р. відбулися збори студентів, на яких остаточно вирішили заснувати спортивне товариство “Україна”². 27 вересня 1911 р. обговорено статут товариства, який запропонував Матвій Яворський. Статут на затвердження було скеровано у Галицьке намісництво. 12 листопада 1911 р. відбулися перші Загальні Збори організації. На них вибрано керівництво товариства у такому складі: голова – Матвій Яворський, місто голова (заступник) – Василь Косаревич, писар – Антін Зелений, скарбник – Василь Паліїв, господар – Володимир Костецький, начальник змагової комісії – Степан Гайдучок, відпоручник і писар змагової комісії – Іван Гасман, заступник виділових (правління) – Гриць Лучаківський, Роман Носковський, Денис Вахнянин³. 26 листопада 1911 р. Галицьке намісництво заявило, “що не наказує завязання Товариства Студентів вищих шкіл “Україна” на підставі проведеного статуту”⁴.

100 років – дата поважна, але ювілей фактично забутий. З цієї нагоди відбувся лише один науковий захід у Львові. 23 грудня 2011 р. у головному корпусі Львівського державного інституту фізичної культури за підтримки Львівського центру олімпійської просвіти проведено наукову конференцію. Із 17 поданих доповідей лише 6⁵ безпосередньо чи опосередковано мали стосунок до заявленої теми. Матеріали конференції планувалося видати у науковому збірнику “Фізична активність, здоров’я і спорт” № 2(4). Пройшло чимало часу, однак нічого в цьому напрямку не зроблено.

З огляду на такий стан справ, щоб якимось заповнити значну прогалину в українській історіографії, підготовано цю публікацію. За роки незалежності України, про символіку СТ “Україна” з’явилися праці українських науковців Ореста Круковського⁶, Олександра Паука⁷, Степана Пахолка та Ольги Мартин⁸.

У Віснику Українського геральдичного товариства “Знак” Орест Круковський у 1993 р. опублікував статтю під назвою “Якою була насправді емблема спортивного товариства “Україна”?”. У ній автор наводить зображення емблеми товариства та відтиск печатки, яка використовувала організація в останні роки перед Другою світовою війною. Олександр Паук звернув увагу на використання товариством червоно-чорних кольорів, Степан Пахолко та Ольга Мартин торкнулися історії деяких фалеристичних пам’яток. У 2011 р. Орест Круковський та Степан Пахолко опублікували альбом-каталог колекції із 144 українських відзнак і нагород громадських організацій кінця XIX – першої половини XX ст., Легіону УСС, збройних сил УНР, УГА, Дружин Українських Націоналістів, УПА, що зберігаються у фондах Львівського історичного музею⁹. Безпосередній стосунок до теми нашої статті має публікація відзнаки, виданої, з нагоди Шевченківського здвигу, що відбувся у Львові 28 червня 1914 р.¹⁰ Про цю відзнаку писав і автор цих рядків у 2005 та 2007 рр.¹¹

Спортивне товариство “Україна” посідало вагоме місце у структурі спортивного руху Західної України. Воно було створено з метою пропаганди рухових ігор, народних вправ, різних видів спорту. В товаристві культивували різні види спорту і пропагували їх, а саме: фехтування, стрільба, баскетбол (кошиківка), лижний спорт (лещетарство), хокей (гаківка), футбол (копаний м’яч), волейбол (відбиванка), теніс (ситківка), туристика (туризм), совгарство (ковзанярський біг) та ін. При товаристві існувала та успішно виступала футбольна команда з однойменною назвою. Активними членами товариства були проф. С. Рудницький, О. Навроцький, сини Івана Франка Тарас і Петро та інші.

Назва. Товариство було створене напередодні Першої світової війни. Для кращого розуміння, в якій атмосфері воно створювалося і яке значення мало для українців, варто зацитувати спогади “духовного батька” і першого почесного члена СТ “Україна” Івана Боберського. У спогадах, датованих 22 травня 1936 р., він писав:

“Зі споминів про початок Товариства “Україна” 1911 р. можу подати, що звернув я увагу моїм тодішнім знайомим серед академічної молоді, що на львівському університеті потрібний доконче репрезентаційний спортивний клуб української молоді. Він повинен зватись “Україна” і заохочувати студентів університету й політехніки до плекання рухових гор, народніх вправ (хід, біг, скок, мет, дужба), боксу й шерму. Клуб мав спонукати українську молодь, придбати собі не лише інтелігенцію духа, але також інтелігенцію тіла. Дружини копаного мяча, гаківки й ставки (безболь), мали міряти з дружинами чужих клубів і притягнути українську молодь до співбігу з молоддю других народів.

Пригадую собі недовірчиве лице Остапчука й задумані очі Василя Палієва, які мою замітку стрінули з якоюсь непевністю. Чи не натрапить клуб з таким іменем на університеті й політехніці на спротив. Смілість перемогла й клуб

основано. Звертав я увагу на те, що товариство має мати свою таблицю на оповістки на коридорі обидвох високих шкіл у Львові, а в своїм одязі до прилюдних гор зазначувати жовто-блакитну краску.

Безпосередніх вражін з початкових засідань основників мені брак. Не брав я участі в нарадах, але давав ради, коли вони були потрібні й нарощно не втручався в справи клубу, щоб члени, – а було між ними багато моїх учнів, – відчували, що рішають самі про себе. Вмію цінити здорову честилюбивість. Знаю, що влізливі поради знеохочують. Самостійне відкривання способів, як поконати труднощі, належить до приємностей енергійних людей. Правдивий мужчина хоче бути па свою власну руку відкривцем, ловцем, здобувцем, вояком, переможцем.

Колись знайду серед моїх паперів мою грамоту почесного членства і перешлю до Товариства “Україна” на спомин.

Діяльність Товариства йшла великими закрутами, як ріка, що завертає то вліво, то вправо, по широкій низині. Згубив я його з очей, бо події вид заступили. Дійшла до мене вістка, що лишило воно мури високої школи й перемінилось в загальне змагове товариство, яке мірить свої сили в стрічах з другими клубами. В часописах читав я його назву і звіти з його виступів.

Лише боротьба вишколює засади боротьби.

Постійна вправа в шермі учить орудувати шпадою.

Дружинна гра на зеленій мураві впоює правила громадянського співділа: “Teamwork”, яке веде до повного успіху, до перемоги противника в його власних “воротах”¹².

У статутах СТ “Україна” 1911 та 1914 рр. у § 1 зазначалося: “Товариство носить назву “Україна спортове товариство студентів висших шкіл у Львові”. Мовою урядовою є українська”¹³. 8 квітня 1925 р. на Надзвичайних Загальних Зборах “України” змінено § 1 статуту на: “Товариство має назву: Спортове Товариство “Україна”, в скороченню С. Т. “Україна”. Урядовою мовою Т-ва є українська. Осідком Т-ва є місто Львів”¹⁴. Така офіційна назва збереглася до початку Другої світової війни.

Цікавим є той факт, що у 1920-х рр. була спроба змінити назву товариства на українське спортове товариство “Тризуб” з центром у Львові та поширенням діяльності на територію Львівського воєводства¹⁵. Однак, польська окупаційна влада не схвалила такої ініціативи.

Печатки. Одним із обов’язкових атрибутів офіційно зареєстрованого СТ “Україна” була печатка (рис. 1, 2, 3). Нею завіряли всі важливі документи. Зі зміною статуту змінювалися і печатки. На сьогоднішній день відомо три різні відтиски печаток СТ “Україна”. Датуються вони 1920–30-ми рр.¹⁶. Очевидно, мала би існувати ще одна печатка СТ “Україна”, від дня затвердження статуту і до початку 1920-х рр. Однак, цих відтисків поки що не віднайдено.

Нижче подано опис печаток СТ “Україна”:

Рис. 1

1). (рис. 1) **Матеріал:** фіолетове чорнило.

Форма: овальна.

Зображення: без зображення.

Легенда: Спортивне Товариство “УКРАЇНА” у ЛЬВОВІ. Текст розділений двома зірочками.

Датування: 2 березня 1925 р., 25 квітня 1925 р., 5 вересня 1924 р.

Місце зберігання: ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 51. – Спр. 1557. – Арк. 44, 60, 69.

Рис. 2

2). (рис. 2) **Матеріал:** фіолетове чорнило.

Форма: овальна.

Зображення: без зображення.

Легенда: Українське Спортивне Товариство “УКРАЇНА” у ЛЬВОВІ. Текст розділений двома зірочками.

Датування: 8 квітня 1935 р., 1 лютого 1937 р., 8 лютого 1937 р., 11 березня 1937 р.

Місце зберігання: ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 51. – Спр. 1557. – Арк. 9 зв., 23, 24, 31, 32.

Рис.3

3). (рис. 3) **Матеріал:** фіолетове чорнило.

Форма: овальна.

Зображення: без зображення.

Легенда: Спортивне Товариство “УКРАЇНА” у ЛЬВОВІ. Текст розділений двома зірочками.

Датування: 24 лютого 1929 р., 20 січня 1930 р., 10 серпня 1933 р., 28 лютого 1934 р., 30 вересня 1937 р., 6 лютого 1938 р., 14 лютого 1939 р.

Місце зберігання: ДАЛО. – Ф. 1. – Оп. 51. – Спр. 1557. – Арк. 2 зв., 3, 5, 33, 34, 39, 40.

Опубліковано: Круковський О. Якою була насправді емблема спортивного товариства “Україна”? / О. Круковський // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. – Львів, 1994. – Лютий. – Ч. 5. – С. 15.

Емблема. В сучасній українській історіографії утвердилася хибна думка про те, що емблемою товариства є зображення грецького юнака з щитом та здійнятим над головою мечем¹⁷. Насправді все було не так. Саме з цього приводу в 1993 р. Орест Круковський слушно писав: “У травні 1991 р. у Львівському університеті урочисто відзначалося 80-ліття спортивного товариства “Україна” (Львів). З цієї нагоди був виданий альманах (“Україна. До 80-річчя заснування”), в якому опубліковано спогади членів товариства, фотоматеріали, історичні розвідки про засновників українського спортивного руху тощо. На титульній сторінці альманаху зображена емблема С. Т. “Україна” – у колі, обведеному синьо-жовтою стрічкою, зображений юнак, повернений вліво, із піднятим угору мечем у правій руці та круглим щитом, на жовтому тлі якого чорний напис “Україна”. На голові юнака шолом із темним плюмажем. Такою уявлялася емблема спортивного товариства ініціативному комітетові. Однак у спогадах багатьох членів товариства, що опубліковані в альманасі, із часів його заснування та діяльності в 20–30-их роках, а також і на еміграції, не було згадано ні слова про таку емблему. Проте, її зображення побутує не тільки в альманасі, але й з’явилося на сторінках львівських газет. На жаль, у жодному випадку до емблеми одного з перших українських спортивних товариств не було подано ні історичної довідки, ані пояснення хоча б де, коли і ким її було затверджено, до яких традицій звертався автор, розробляючи знак, що аж ніяк не символізує ні С. Т. “Україна”, ні Україну взагалі”¹⁸. Зображення грецького юнака з щитом та здійнятим над головою мечем містилося на відзнаках товариства (рис. 4). Це підтверджується багатьма фактами. Зокрема, в

Рис. 4

альманасі з нагоди 25 ліття СТ “Україна” під зображенням грецького юнака з щитом та здійнятим над головою мечем підпис звучав так “Перша спортова відзнака С. Т. “Україна””¹⁹.

У Державному архіві Львівської області зберігаються документи, які дозволяють установити час появи емблеми. Так, 8 квітня 1935 р. керівництво СТ “Україна” офіційно звернулося до Львівського воєводського уряду через

міське староство з проханням “про затвердження проєктної відзнаки Т[оварист]ва, якою буде послуговуватись в кореспонденції на листовому папері та одночасно вважати цю відзнаку емблемою Т[оварист]ва”. Документ закріплено організаційною печаткою і підписами голови Є. Нагірного та секретаря С. Конашевича. До нього також було долучено 6 кольорових примірників проєктної відзнаки (рис. 5). 26 квітня 1935 р. Львівське староство без найменших застережень затвердило “відзнаку (герб)” СТ “Україна”²⁰. Емблема СТ “Україна” мала такий вигляд: на тлі стрічки зображений архангел Михаїл. Над головою архангела є німб, у правій руці він тримає меч, у лівій щит. На щиті напис: “СТ УКРАЇНА”. Емблема містила таку кольористику: стрічка червоно-чорно-червона, архангел Михаїл золотий з крилами чорного, синього та золотими смугами; щит чорний з золотими смугами.

Рис. 5

Кольори. Основними кольорами СТ “Україна” були червоно-чорні. У статуті товариства, виданому в 1937 р., у § 2 зазначалося: “Красками Товариства є краска червона-чорно-червона у відношенні 1:3:1”²¹. Така кольористика присутня практично на всіх одностроях організації у 1920–30-х рр., прапорах, фірмових бланках (рис. 6), організаційних виданнях тощо²². На багатьох заходах СТ “Україна” вивішувалися організаційні прапори. Зокрема, це було у Львові 18–19 вересня 1926 р. з нагоди 15-ліття створення товариства²³.

Марки. Великого розповсюдження в організації набули марки. Випускалися вони з метою пропагування ідей товариства, а також для збору коштів на організаційні потреби. Червоно-чорне сполучення кольорів використано на марці спортивного товариства Україна, виданій у Львові 1926 р. (рис. 7). Марка, розміром 29x43 мм, частково зубкована, містить напис: “Ювілейний фонд СТ Україна”²⁴. Вона з’явилася з нагоди 15-ліття існування організації. Один її примірник виявлено в ЦДІА України у Львові, зокрема на листі Степана Гайдучка до Івана Боберського, датованого 22 березня 1927 р.²⁵ У 1926 р. видано ще дві марки²⁶.

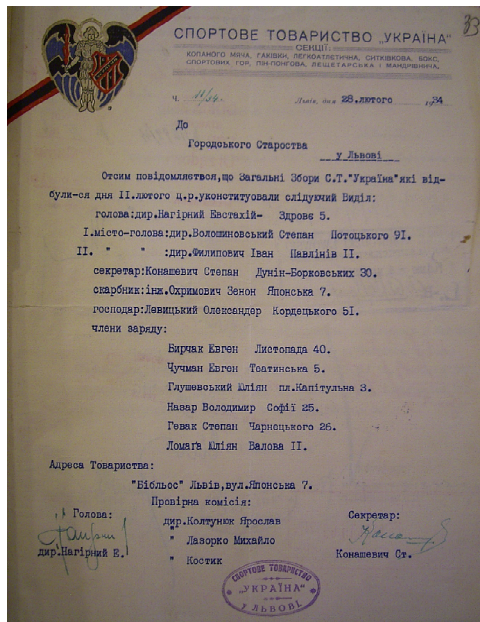

Рис. 6

Рис. 7

Відзнаки, нагороди. Першою відзнакою СТ “Україна” була із зображенням грецького юнака з щитом та здійнятим над головою мечем²⁷. У 1914 р. за задумом Івана Боберського інженер Роман Грицай створив відзнаку для Шевченківського здвигу, який відбувся 28 червня 1914 р. у Львові з нагоди 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка²⁸. (рис. 8). Відзнака мала форму трикутника, при сторонах якого містилися півкруги. В них поміщено букви: “С. Б.”, “У. С. С.”, “С. Т. У.”, тобто аббревіатури назв тих організацій, які проводили здвиг, відповідно – “Сокол-Батько”, Український січовий союз та Спортивне товариство “Україна”. В середині трикутника розташовувався напис: “Шевченковий здвиг 1914, 28. VI”. На вістрі нижнього кута трикутника монограма “GR” (Роман Грицай)²⁹. Ця відзнака, випущена у Відні коштами “Сокола-Батька” та Українського січового союзу. Тираж, як на той час, був досить великим – 10 тис. із білого металу і 100 штук із міді³⁰. Форму трикутника, на думку Степана Гайдучка, взято для того, щоби кожен, хто чіпляв відзнаку до одягу, міг обернути її так, щоби назва його товариства була зверху. Відзнака зберігалася у міжвоєнний період у культурно-історичному музеї Наукового товариства Шевченка у Львові, а згодом передана до Історично-воєнного музею НТШ³¹. Декілька таких відзнак сьогодні зберігаються у Львівському історичному музеї³². Упродовж 1911–1939 років спортивне товариство “Україна” масово застосовувала для нагородження своїх членів різноманітні медалі, відзнаки, жетони, гравіруючи на зворотах написи українською мовою³³.

Отже, попри складну фінансову спроможність членів та політичну ситуацію на українських землях окупованих Польщею, керівництву спортивного товариства “Україна” у 1911–1939 рр. вдалося розробити всю потрібну атрибутику, зокрема емблему, печатки, відзнаки, прапор. Серед кольорів переважали червоний і чорний. Вони використовувалися на емблемі, прапорі, одностроях, марках, організаційних виданнях, поліграфічній продукції тощо. Емблема СТ “Україна” символізувала соборність українських земель.

THE EMBLEMS AND SYMBOLS OF THE SPORT ASSOCIATION “UKRAINE”

Andriy SOVA

Lviv State University of Physical Culture,
Department of Humanity Studies

The article explores the emblems and symbols of the L'viv sport association ‘Ukraine’ with the focus on the red and black colours used in its emblem, stamps, decorations and postage stamps. Based on the documents from the State Archive of Lviv Region, the article refutes a number of ungrounded claims widespread in the contemporary Ukrainian historiography.

Key words: L'viv, sport association ‘Ukraine’, insignia, stamps, emblem, postage stamps, decorations.

---

¹ Висловлюю подяку за деяку надану інформацію спортивному журналісту Олександрові Пауку (Львів) та краєзнавцю Степанові Пахолку (Львів).

² Бутель М. С. Т. “Україна” – 1911–1936 рр. / М. Бутель // СТ Україна Львів. 25 ліття 1911–1936. – Львів: Накладом С. Т. “Україна”, 1936. – С. 20.

³ Там само. – С. 21.

⁴ Цит. за: Бутель М. С. Т. “Україна” – 1911–1936 рр. – С. 21.

⁵ Мова йде про такі доповіді: Полянський О. “СТ “Україна” в контексті національного руху початку ХХ століття”; Вацеба О. “СТ “Україна” як феномен західноукраїнського спортивно-гімнастичного руху першої третини ХХ століття”, Петрівський В. “Діяльність і спортивні досягнення СТ “Україна””, Сова А. “Символіка спортивного товариства “Україна”, Паук О. “Невідомі документи СТ “Україна” з фондів Державного архіву Львівської області”, Мелех Р. “Історичні передумови створення гімнастичного товариства “Україна” у Львові”.

⁶ Круковський О. Якою була насправді емблема спортивного товариства “Україна”? / О. Круковський // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. – Львів, 1994. – Лютий. – Ч. 5. – С. 15.

⁷ Паук О. Ukraina Lwów / О. Pauk // Lwów i Wilno w ekstraklasie. Dzieje polskiego futbolu kresowego. – Katowice, 1997. – Том 4. – С. 114–116.

⁸ Пахолко С. Легенда львівського боксу – Антон Білий у фалеристичних пам’ятках 40-х років ХХ ст. / С. Пахолко, О. Мартин // Нумізматика і фалеристика. Довідково-інформаційний журнал. – Київ, 2009. – Жовтень–грудень. – №4 (52). – С. 16–18; Пахолко С. Історія, закарбована в металі. Українська фалеристична спадщина (XIX – перша пол. ХХ ст.) / С. Пахолко, Дмитрів М. – Львів: Край, 2011. – С. 39–42.

- ⁹ Круковський О. Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею) / О. Круковський, С. Пахолко. – Львів: Априорі, 2011. – 120 с.
- ¹⁰ Круковський О. Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею) / О. Круковський, С. Пахолко. – С. 18.
- ¹¹ Сова А. Символіка українського пожежно-спортивного товариства “Січ”: генеза та історія / А. Сова // Український визвольний рух. – Львів: Видавництво “Мс”, 2005. – Збірник 5. – С. 215–230; Сова А. Актуальні питання вивчення символіки українських молодіжних організацій Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. / А. Сова // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – Збірник 9. – С. 157–180.
- ¹² Боберський І. Рухливі “Українці” / І. Боберський // СТ Україна Львів. 25 ліття 1911–1936. – Львів: Накладом С. Т. “Україна”, 1936. – С. 47–48.
- ¹³ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 1, оп. 51, спр. 1557, арк. 77, 100.
- ¹⁴ Там само. – Арк. 48.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 63.
- ¹⁶ Там само. – Арк. 2 зв., 3, 5, 9 зв., 23, 24, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 44, 60, 69.
- ¹⁷ Спортове товариство “Україна” (Львів). До 80-річчя заснування: Альманах / редкол. Й. Лось та ін. – Львів: Світ, 1991. – 136 с.; Благий В. “Україна” / В. Благий // Довідник з історії України / За ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. – Київ: Генеза, 1999. – Т. 3 (Р–Я). – С. 381; Благий В. “Україна” / В. Благий // Довідник з історії України (А–Я): Посібн. для серед. загальноосв. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – Київ: Генеза, 2001. – С. 899; Українське спортивне товариство “Україна”. До 100-річчя з часу заснування / Упорядник Ярослав Тимчак. – Львів, 2011. – 2 с. та ін.
- ¹⁸ Круковський О. Якою була насправді емблема спортивного товариства “Україна”? – С. 15.
- ¹⁹ СТ Україна Львів. 25 ліття 1911–1936. – Львів: Накладом С. Т. “Україна”, 1936. – С. 4.
- ²⁰ ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 1557, арк. 30, 31, 32.
- ²¹ Статут спортивного товариства “Україна”. – Львів: Накладом С. Т. “Україна”, 1937. – С. 3; ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 1557, арк. 10.
- ²² Франко Т. Зі спорту. “Довбуш” – “Україна Г” / Т. Франко // Діло. – Львів, 1925. – 9 липня. – Ч. 149(10532). – С. 4; Спорт. Погонь 1 Б – Україна 1:(0:0) // Діло. – Львів, 1935. – 5 травня. – Ч. 115(14013). – С. 8; СТ Україна Львів. 25 ліття 1911–1936. – Львів: Накладом С. Т. “Україна”, 1936. – 130 с.
- ²³ Франко Т. Зі спорту. Ювілейне свято “України” / Т. Франко // Діло. – Львів, 1926. – 5 жовтня. – Ч. 219(10896). – С. 4
- ²⁴ Хомяк М. Каталог українських недержавних марок / М. Хомяк. – Шарлеруа, 1987. – С. 14.
- ²⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДА України у Львові), ф. 366, оп. 1, спр. 11, арк. 85.
- ²⁶ Хомяк М. Каталог українських недержавних марок / Максим Хомяк. – С. 14.
- ²⁷ СТ Україна Львів. 25 ліття 1911–1936. – Львів: Накладом С. Т. “Україна”, 1936. – С. 4.
- ²⁸ Гайдучок С. Пів століття сокільських видань / С. Гайдучок. – Львів, 1937. – С. 50.
- ²⁹ Круковський О. Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею) / О. Круковський, С. Пахолко. – С. 18.
- ³⁰ Гайдучок С. Пів століття сокільських видань / С. Гайдучок. – С. 50.
- ³¹ ЦДА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 788, арк. 23.
- ³² Круковський О. Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею) / О. Круковський, С. Пахолко. – С. 18.
- ³³ Див. наприклад: Пахолко С. Легенда львівського боксу – Антон Білий у фалеристичних пам’ятках 40-х років ХХ ст. / С. Пахолко, О. Мартин. – С. 16–18; Пахолко С. Історія, закарбована в металі. Українська фалеристична спадщина (ХІХ – перша пол. ХХ ст.) / С. Пахолко, М. Дмитрів. – С. 39–42.